

землеустройства и землепользования. - СПб., 1907. 9. Сидельников С.М. Земельно-крестьянская политика самодержавия в преддумский период//История СССР. - 1976. - № 4. 10. Статистика землевладения 1905 г. Свод данных по 50-ти губерниям Европейской России. Издание ЦСК МВД. - М., 1907. 11. Якименко М., Краснікова О., Селіхов Д. Приватизація селянської надільної землі в Україні 1906-1917 рр.: причини, зміст, наслідки//Економіка України. - 1997. - № 8.

О.В. Тарасов, канд. юрид. наук

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗАСТОСУВАННЯ Ч. 1 СТ. 151 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Однією з найскладніших теоретичних проблем сучасної юридичної науки є застосування норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку держав (2; 3). Прийняття нової Конституції України з усією гостротою поставило цю проблему перед юридичною практикою. Визнання у ст. 9 Конституції чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, частиною національного законодавства України, зобов'язало безпосередньо застосовувати відповідні норми міжнародного права. Більш того, згідно з ч. 2 ст. 17 Закону "Про міжнародні договори України" від 22.12.1993 р. (1; 1994. - № 10. - Ст. 45), якщо таким міжнародним договором встановлено інші правила, ніж передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору України. Єдиний виняток передбачено для випадку, коли міжнародний договір суперечить Конституції (ч. 2 ст. 9).

Отже, можна зробити висновок, що норми ратифікованих міжнародних договорів знаходяться в ієрархії норм національного законодавства поміж Конституцією (яка має вищу юридичну силу) та законами України (що повинні відповідати нормам міжнародного права і нормам Конституції) (6, с. 239, 248).

Важлива роль у функціонуванні норм міжнародного права як частини національного законодавства належить Конституційному Суду України. Згідно з ч. 1 ст. 151 Конституції "Конституційний Суд України за зверненням Президента України або Кабінету Міністрів України дає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість".

У зв'язку з цим виникає ціла низка питань щодо практичного застосування ч. 1 ст. 151 Конституції України.

По-перше, процес визнання неконституційності міжнародних договорів поділяється на два різних за значенням етапи — до ратифікації (так званий попередній контроль) і після ратифікації (так званий наступний контроль) (5, с. 78).

Якщо Конституційний Суд визнає міжнародний договір, що вноситься до Верховної Ради на ратифікацію, неконституційним, то ніяких міжнародно-правових наслідків для України не настає (хоча можлива негативна політична реакція з боку інших учасників договору).

Інша справа, коли визнається неконституційним уже ратифікований договір. Згідно з загальновизнаним імперативним принципом сумлінного виконання міжнародних зобов'язань і ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. (1; 1986. - № 17. - Ст. 343) учасник договору не може посылатися на положення свого внутрішнього права як виправдання для невиконання ним договору і, як наслідок, несе міжнародно-правову відповідальність.

Єдиний виняток зроблено Віденською конвенцією 1969 р. на випадок, коли держава посилається на положення свого внутрішнього права щодо компетенції укладати договори, якщо це порушення було явним і стосувалося норми внутрішнього права "особливо важливого значення" (ст. 46). Інакше кажучи, визнання неконституційності чинного договору можливо тільки відносно питань процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності відповідним міжнародним договором (ч. 1 ст. 152 Конституції). Такий конституційний контроль іноді називають формальним на відміну від матеріального, коли перевіряється сам зміст міжнародного договору (5, с. 79).

По-друге, згідно з ч. 2 ст. 152 Конституції закони та інші правові акти, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом відповідного рішення.

Однак денонсацію міжнародних договорів віднесено до компетенції Верховної Ради (п. 32 ч. 1 ст. 85 Конституції). Тому визнання неконституційності міжнародного договору не припиняє його дію як джерела міжнародного права. Якщо такий висновок Конституційний Суд зробив згідно зі ст. 46 Віденської конвенції 1969 р. (тобто немає порушення міжнародного права), припиняється застосування ратифікованого договору як джерела національного законодавства України. Одночасно, з нашої точки зору, це повинно розглядатись як своєрідне звернення до Верховної Ради з питанням можливої денонсації договору або про необхідність його перегляду шля-

хом переговорів з іншими учасниками міжнародного договору.

По-третє, необхідно чітко визначити процедуру звернення інших суб'єктів національного права (навіть громадян) до Президента або Кабінету Міністрів з клопотанням звернутися до Конституційного Суду з поданням про конституційність міжнародного договору.

Ця проблема може виникати у діяльності судів загальної компетенції, які відповідно до п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р., № 9 (8) застосовують чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, якщо вони не суперечать Конституції України.

Крім того, при розгляді у Верховній Раді поданих на ратифікацію договорів може бути встановлена їх розбіжність з Конституцією (п. 7 ст. 7 Закону "Про міжнародні договори України"). Згідно з Регламентом Верховної Ради України в редакції від 2 липня 1997 р. (1; 1994. - № 35. - Ст. 338; 1997. - № 29. - Ст. 195) Верховна Рада в цьому випадку може "зажати висновків Конституційного Суду України щодо відповідності таких договорів Конституції" (ст. 9.4.5.).

По-четверте, слід звернути увагу на те, що хоча Конституція (ч. 1 ст. 151) та Закон "Про Конституційний Суд України" від 16 жовтня 1996 р. (ст. 41) (1; 1996. - № 30. - Ст. 142) вказують, що суб'єктами права на конституційне подання до Конституційного Суду з питань конституційності міжнародних договорів є тільки Президент або Кабінет Міністрів, іноді й інші суб'єкти національного права теж можуть отримати висновок Конституційного Суду з цього питання. Наприклад, за конституційним поданням як Президента, так і не менше 45-ти народних депутатів, Верховного Суду, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Верховної Ради Автономної Республіки Крим може бути відкрите провадження у справі щодо конституційності норм двох чи більше актів міжнародного права, визнаних обов'язковими на території України, що встановлюють різний порядок реалізації одних і тих же конституційних прав та свобод, чим суттєво обмежуються можливості їх використання (ст. 84, 85 Закону "Про Конституційний Суд України"). Причому Кабінет Міністрів серед цих суб'єктів не згадується.

Інша можливість отримати цима суб'єктами висновок щодо конституційності міжнародного договору існує у процедурі, яка передбачена ст. 89 Закону "Про Конституційний Суд України". Розглядаючи справу стосовно конституційності правового акта про набрання певним міжнародним договором чинності для України, Конс-

титутційний Суд одночасно дає висновок і відповідно конституційності самого міжнародного договору.

По-п'яте, раніше діючий Закон "Про Конституційний Суд України" від 3 червня 1992 р. (1; 1992. - № 33. - Ст. 472; 1993. - № 15. - Ст. 133) відносив до компетенції Конституційного Суду питання щодо відповідності не тільки Конституції, але й міжнародним актам, визнаним Україною, будь-якого закону або іншого нормативного акта, що порушує права і свободи людини (ч. 5 ст. 14). На жаль, чинний Закон "Про Конституційний Суд України" від 16 жовтня 1996 р. не передбачає такої можливості. Однак, на нашу думку, Конституційний Суд все ж таки має розглядати питання щодо відповідності конкретного національного правового акта не тільки Конституції, а й міжнародним договорам України у процесі своєї діяльності. Це обумовлюється тим, що перелік нормативних актів України, що застосовується при обґрунтуванні рішення Конституційним Судом, не обмежений. Більш того, з цілого ряду питань (наприклад захисту прав людини) просто неможливо прийняти глибоко аргументоване рішення або дати авторитетне тлумачення норм Конституції України без звернення до норм міжнародного права. А це безпосередньо вимагає від Конституційного Суду вирішення питання відповідності національного права міжнародним зобов'язанням України.

Слід відзначити, що Регламент Верховної Ради у гл. 9.7. "Процедури, зумовлені рішенням Конституційного Суду України" побічно допускає таку можливість. Згідно зі ст. 9.7.5., "у разі визнання законодавчого акта чи його окремих положень такими, що не відповідають ... міжнародним договорам, Верховною Радою приймається рішення про врегулювання цих питань".

Як приклад можна навести практику Росії, де Федеральний закон "Про Конституційний Суд РФ" 1994 р. теж не передбачає функції контролю за відповідністю законів міжнародним договорам. Однак Конституційний Суд Росії знайшов придатну форму вирішення цієї проблеми (4, с. 100).

По-шосте, відповідно до ст. 150 Конституції офіційному тлумаченню Конституційним Судом України підлягають Конституція України і її закони. Можливість офіційного тлумачення міжнародних договорів не передбачена і принципово неможлива у міжнародному правопорядку. З іншого боку, Регламент Верховної Ради проголошує: "Тлумачення міжнародних договорів, щодо яких приймалося рішення Верховною Радою, здійснюється нею відповідно до цього Регламенту, Закону України про міжнародні договори

України і Віденської конвенції про право міжнародних договорів” (ст. 9.4.19.). Крім того, ч. 2 ст. 15 Закону “Про міжнародні договори України” зобов’язує Міністерство закордонних справ на вимогу органів, що застосовують міжнародні договори України, надавати офіційну інформацію щодо питань, які виникають у зв’язку з виконанням міжнародного договору України.

Постає логічне запитання: чому разом з Конституцією потребують незалежного від законодавчої та виконавчої гілок влади офіційного тлумачення і закони, а ратифіковані міжнародні договори, що мають вищу від законів юридичну силу, офіційному тлумаченню Конституційним Судом не підлягають?

На нашу думку, тлумачення норм міжнародного права може бути необхідним при тлумаченні положень Конституції та законів України, що стосуються прав людини (7, с. 12), компетенції державних органів на укладання міжнародних договорів, надання згоди на їх обов’язковість, припинення їх дії тощо (10, с. 183). При цьому слід враховувати нерозривний зв’язок міжнародного договору з усією міжнародною нормативною системою і застосовувати відповідні правила тлумачення (6, с. 155-162; 9, с. 10, 11).

З огляду на те, що висновки та рішення Конституційного Суду є обов’язковими, то фактично і тлумачення міжнародних договорів, що було при цьому здійснене, буде розглядатися як офіційне тлумачення Конституційним Судом України відповідних норм міжнародного права. Інша справа, що чинне законодавство не передбачає самої можливості звернення до Конституційного Суду з питання офіційного їх тлумачення.

Практика застосування норм міжнародного права всіма гілками влади, органами місцевого самоврядування, активна позиція громадян у захисті конституційних прав і свобод виявлять у майбутньому необхідність розширення компетенції Конституційного Суду в цій сфері.

Підсумовуючи можливі наслідки застосування ч. 1 ст. 151 Конституції, слід констатувати безпосередній вплив цього процесу на міжнародно-правовий статус і політичний авторитет України у світовому співтоваристві як демократичної правової держави.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. Денисов В.Н. Проблеми створення публічного порядку в зовнішньополітичній діяльності України//Суверенітет України і міжнародне право. - К.: Манускрипт, 1995. - С. 7-36. 3. Евинтов В.И. Международный и внутренний порядок в структуре международного сообщества//Реализация международно-правовых норм во внутреннем праве. - К.: Наук. дум., 1992. - С. 25 - 40. 4. Комментарий к Федеральному закону “О

международных договорах Российской Федерации”/Отв. ред. В.П. Звекон, Б.И. Осминин. - М.: СПАРК, 1996. - 228 с. 5. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. - В 4-х томах. - Т. 1 - 2/Отв. ред. Б.А. Страшун. - М.: Изд-во БЕК, 1995. - 778 с. 6. Лукашук И.И. Международное право в судах государств. - СПб.: СКФ “Россия-Нева”, 1993. - 301 с. 7. Международные нормы о правах человека и применение их судами Российской Федерации/Под общ. ред. В.М. Жуйкова. - М.: Права человека, 1996. - 432 с. 8. Право України. - 1996. - № 12. - С. 91-94. 9. Семёнов В.С., Трагнюк О.Я. Міжнародно-правові аспекти Конституції України. - К.: Ін Юре, 1997. - 32 с. 10. Тиунов О.И. Конституционный Суд РФ и международное право//Российский ежегодник международного права, 1995. - СПб.: СКФ “Россия-Нева”, 1996. - С. 179-191.

Ф. Веніславський

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В АСПЕКТІ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Реформування демократичної української державності, в основі якої є народовладдя і права людини, безпосередньо пов'язано зі становленням у країні демократичного політичного режиму, при якому всі гілки влади в своїй діяльності будуть орієнтуватися на демократичні форми і методи реалізації своїх владних повноважень.

Що ж таке політичний режим? З точки зору етимології цієї категорії, термін “режим” походить від французького *régime* — управління, правління (7, с. 460) і розуміється в кількох значеннях: а) державний лад, форма правління; б) точно встановлений розклад життя; в) система правил заходів необхідних для певної мети (4, с. 697); г) система правління, будь-який систематичний контроль за його здійсненням (1, с. 839). Слово “політика”, яке сьогодні є однією з визначальних політико-правових категорій, походить від латинського *politica* (7, с. 310), що означає: а) діяльність державної влади, партії чи суспільної групи в галузі внутрідержавного управління та міжнародних відносин (4, с. 261); б) мистецтво та науку управління державою, суспільні відносини та суспільне життя в цій сфері (1, с. 777). Звідси політичний режим — це система правил, засобів, прийомів та методів їх використання органами державної влади для ефективного управління державою та забезпечення оптимальних взаємовідносин держави та громадянського суспільства.

В юридичній науці під політичним режимом мається на увазі характеристика обставин, соціальної атмосфери здійснення політичної влади в державно організованому суспільстві. Цей режим як форма держави, об'єднує всі засоби, принципи, прийоми, способи